

6. Sirenko, A. Ye. (2017). Formuvannia u starshykh doshkilnykiv upevnenosti v sobi u hrupovii diialnosti [Formation in the senior preschoolers of self-confidence in group activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Tarnavska, N. (2011). Vzaiemodiia pedahoha doshkilnoho navchalnoho zakladu z sotsialno nevpevnenymy vykhovantsiamy [The interaction of the teacher preschool educational institution with social uncertainty]. S. D. Maksymenko (Ed.). *Aktual'ni problemy psykhohihiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. (Vol. IV, issue 7), (pp. 304–313). Zhytomyr: «Ruta». [in Ukrainian].

УДК 81'233-053.4

**ПСИХОЛОГІЧНІ Й ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
РОЗПОВІДНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кролівець Ю. В.

аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»

Стаття розкриває теоретичні засади вивчення усного розповідного мовлення дітей дошкільного віку на основі результатів аналізу досліджень Т.В. Ахутіної, Л.С. Виготського, К.В. Засипкіної, Л.О. Калмикової, М.М. Кольцової, А.Р. Лурія, Г.О. Люблінської, А.О. Романової, Н.М. Юрьєвої та ін.; в ній виокремлено механізми породження усного розповідного мовлення дітей дошкільного віку, описані в психологічній та психолінгвістичній науці; здійснено аналіз форм породження розповіді дітей, зокрема: «скупчення» розповідних висловлювань, розповідні «секвенції», примітивний наратив, несфокусований наративний ланцюг, сфокусований наративний ланцюг, дитячий «реальний наратив». Врахування цих феноменів дають змогу якісніше та комплексніше вивчати особливості розвитку в дітей дошкільного віку внутрішніх та зовнішніх операцій логічного й послідовного творення розповіді.

Ключові слова: розповідь, розповідне мовлення, текст, дискурс, наратив, синтаксична організація, дошкільний вік.

Кролевец Ю.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.

Статья раскрывает теоретические основы изучения устной повествовательной речи детей дошкольного возраста на основе результатов анализа исследований Т.В. Ахутиной, Л.С. Выготского, К.В. Засыпкиной, Л.А. Калмыковой, М.М. Кольцовой, А.Р. Лурия, А.А. Люблинской, А.А. Романовой, Н.М. Юрьевой и др.; в ней выделены механизмы порождения устной повествовательной речи детей дошкольного возраста, описанные в психологической и психолингвистической науке; осуществлен анализ форм порождения рассказов детей, в частности: «скопления» повествовательных высказываний, повествовательные «секвенции», примитивный наратив, нефокусированная повествовательная цепь, сфокусированная повествовательная цепь, детский «реальный наратив». Учет этих феноменов позволяет исследователю более качественно и комплексно изучить особенности развития у детей дошкольного возраста внутренних и внешних операций логического и последовательного создания рассказа.

Ключевые слова: рассказ, повествовательная речь, внутренняя речь, наратив, синтаксическая организация, дошкольный возраст.

Krolivets Yu.V. PSYCHOLOGICAL AND PSYCHOLINGUISTIC PECULIARITIES OF PRESCHOOLERS' NARRATIVE SPEECH.

The article reveals the theoretical principles of study of the oral narrative speech among children of a preschool age based on the results of the analysis of investigations made by T. V. Akhutina, L. S. Vyhotskyi, K. V. Zasypkina, L. O. Kalmykova, M. M. Koltsova, A. R. Luria, G. O. Lublinska, A. O. Romanova, N. M. Yurieva, and others; the mechanisms of verbal oral speech production of the preschool age children, described in psychological and psycholinguistic science are singled out; the analysis of the coherent monologue stages among children,

consisting of motive, idea, internal speech, external speech is made; the forms of children's creation of the story are presented, in particular: «cluster» of narrative statements, narrative «sequences», primitive narration, unfocused narrative chain, focused narrative chain, children's «real narration». Accordingly, the children of a preschool age in the process of generating the statements first acquire the linguistic meanings of words, expanding and expressing the hidden meanings, and then select appropriate for the design and expression of these values grammatical forms. Taking into account these phenomena makes it possible to study more precisely and more comprehensively the peculiarities of the development in children of a preschool age the internal and external operations of logical and sequential creation of the narration.

Keywords: *narration, narrative speech, text, discourse, narrative, syntactic organization, preschool age.*

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Творення дитиною розповіді – багатовекторне, багатовимірне явище, складна інтелектуальна мовленнєво-мисленнєва діяльність, що має зовнішні й внутрішні сторони; дискурсивний процес відтворення в монологічному висловлюванні сприйнятих реалій навколишнього в часовій, логічній і, зумовленій ними, структурній послідовності. На сучасному етапі розвитку науки, залишаються відкритими питання, серед яких важливого значення набуває проблема недостатньої розробленості означеного явища та нестачі розроблених програм корекції психолінгвістичного розвитку дітей з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей породження розповідного мовлення дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес породження монологічного висловлювання дітей дошкільного віку представлений в працях відомих науковців, а саме: Л.І. Айдарової, Т.В. Ахутіної, П.П. Блонського, Н.Ф. Виноградової, І.Н. Горелова, Е.В. Дорофєєвої, Л.О. Калмикової, О.О. Леонтєва, Н.І. Лепської, Е.І. Негневицької, С.Н. Цейтлін, О.М. Шахнаровича, Н.М. Юрьєвої та ін. Серед зарубіжних науковців означену

проблему вивчали Т. Бівер, Дж. Брунер, С. Ервін-Тріп, Г. й Е. Кларк, Ч. Осгуд, Д. Слобін, Дж. Фодор, Н. Хомський та ін.

Увага психологів і психолінгвістів акцентована на вивченні таких аспектів досліджуваного феномену творення розповіді, як: психологічні механізми та закономірності розвитку розповідного мовлення дітей дошкільного віку, нейрофізіологічні й психологічні засади творення розповіді, структурна організація (фази породження), ознаки й функції розповіді, форми її перебігу й функціонування, лексико-граматичне оформлення.

Метою статті є опис результатів вивчення й теоретичного аналізу психологічної й психолінгвістичної літератури, присвячених виявленню особливостей творення (породження) розповідного мовлення дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науковій літературі останнім часом представлені дослідження, присвячені смисловій, семантичній та синтаксичній організації висловлювань дітей, зокрема їхніх розповідей (2; 3; 14; 21; 30). Засвоєння мовлення дитиною – це шлях від «комунікації подій» до «комунікації відношень» (К. Свіделіус, А.Р. Лурія), на якому завдяки виділенню частин ситуації, їх назв й встановлення між ними зв'язку відбувається й розвиток її навичок розповідання [30, с. 93].

Комунікація подій – синтагматичні форми дитячих висловлень – породжуються потоком живого мовлення і саме тому мають суцесивний, послідовний, розгорнутий характер реалізації в часі [13, с. 115]. Комунікація відношень – парадигматичні форми висловлювань дітей – виникають в процесі поступового оволодіння використанням різних кодів мови та психологічно пов'язані з трансформацією суцесивних послідовних висловлень в симультанні схеми, що одночасно охоплюються, сприймаються [Там само].

Дослідники Т.В. Ахутіна, К.В. Засипкіна, А.О. Романова, О.М. Шахнарович у своїх наукових працях особливу увагу приділяють смисловій та семантичній організації розповіді. Смислове розгортання, на їхню думку, охоплює дві фази побудови висловлювання, де функціонують внутрішні

слова: 1) переходу від думки до плану внутрішнього мовлення; 2) від внутрішнього мовлення до семантичного плану (перехід від синтаксису значень до словесного синтаксису). Ці фази завершуються побудовою смислової структури тексту [5].

Окрім цього, вчені Т.В. Ахутіна, Л.С. Виготський, Л.О. Калмикова, О. О. Леонтєв, А.Р. Лурія студіювали як внутрішньо, так і зовнішньомовленнєві етапи породження розповіді, а саме: мотив, формування думки, побудову внутрішньої смислової програми, семантичну структуру речення, лексико-граматичну структуру речення й моторну програму синтагми [5; 9; 14; 18; 20].

Інші дослідники [10; 11; 24; 31] більшою мірою зосереджують свою увагу на вивченні зовнішніх фаз творення розповіді (наративу).

У вітчизняній науці, ідеї започатковані Л.С. Виготським стали фундаментальною основою, на засадах якої почали досліджуватися психолінгвістичні аспекти розповідного мовлення дітей. Саме він сформулював важливі наукові ідеї щодо структури мовленнєпородження й мовленнєсприйняття, виділивши при цьому внутрішнє мовлення. Досліджуючи перебіг думки «як внутрішній рух через цілий ряд планів, як перехід думки у слово і слова – у думку», Л.С. Виготський виявив фази даного руху, виділив план функціонування думки, яка виражається в слові [9, с. 470]. Розроблена ним модель породження мовленнєвого висловлювання в подальшому вдосконалювалася багатьма науковцями [5; 12; 18; 21] та ін.

Т.В. Ахутіна запропонувала наступну послідовність етапів породження мовленнєвого висловлювання. На рівні внутрішньої, або смислової програми висловлювання, здійснюється смислове синтаксування й вибір смислів у внутрішньому мовленні. На рівні семантичної структури речення відбувається семантичне синтаксування й вибір мовних значень слів. Рівню лексико-граматичної структури речення відповідає граматичне структурування і вибір слів (лексем) за формою. Рівню моторної програми синтагми відповідають

моторне (кінетичне) програмування і вибір артикулем (кінестетичне програмування) [4, с. 191–194].

Розповідне мовлення у дітей, на думку науковців [4; 15; 19; 22; 29], починає проявлятися вже у ранньому віці з початком виникнення однослівних висловлювань, коли дитина одним словом передає дорослому ситуацію, своє ставлення, інтерес тощо. Діти мовленнєво оформлюють те, що знаходиться у фокусі їхньої уваги, що залежить від ситуативних факторів [4, с. 40]. Узагальнюючи дослідження зарубіжних вчених, Т. В. Ахутіна робить висновок, що «перші висловлювання дитини мають таку структуру: дане – нове, чи topic – comment, де топик – це частина ситуації, а комент – фіксує словом її елемент [Там само. С. 41].

У віці 24-29 місяців з'являються двослівні висловлювання, в яких, на думку Е. В. Дорофєєвої, спостерігаються показники цілісності й зв'язності дитячої розповіді (сполучники *а, і, щоб* та ін.). У цей період відбувається єдність референції, попередня констатація в однослівних висловлюваннях набуває характеру двослівної розповіді, але вибір її теми диктується дорослим [11, с. 218]. Шлях породження дитячого тексту, зазначає вчена, включає в себе стадії накопичення, ускладнення й структурування мовленнєвого досвіду, отриманого в результаті діалогічної взаємодії з дорослим [Там само. С. 222]. Однак, зв'язне розгорнуте висловлювання дитини, згідно з психолінгвістичними дослідженнями вітчизняних і зарубіжних науковців, починає формуватися приблизно до 5 років і має декілька послідовних етапів [14, с. 217].

Першою ланкою в утворенні монологічного висловлювання є мотив. З нього зароджується потреба висловити в мовленні певний зміст, передати ту чи іншу інформацію, яка бентежить дитину, викликає реакцію мовлення [Там само]. На думку Л.О. Калмикової, мовленнєвий мотив виникає в дітей як відповідь на запитання чи завдання дорослого, а також може утворюватись самостійно. Досить часто в дітей відсутній внутрішній – смислоформувальний мотив, у зв'язку з несформованістю у дитини мотиваційної системи. За таких

умов самостійне творення монологічного висловлювання у дітей стає неможливим [Там само].

Наступним етапом у процесі породження висловлювання є задум. На цьому етапі дитина вперше інтуїтивно починає відшукувати й знаходити спосіб перетворення власного суб'єктивного смислу в систему розгорнутих і зрозумілим усім мовленнєвих значень, що представлений відокремленням теми від реми [Там само].

Етап внутрішнього мовлення характеризується формуванням висловлювання у смислового й семантичному планах. Саме тут смисл, який відомий лише дитині, переводиться в систему розгорнутих, синтаксично організованих мовленнєвих значень, тобто задум перекодовується в організовану структуру майбутнього висловлювання [4; 5; 9; 14; 18]. У дітей дошкільного віку внутрішнє мовлення виникає у зв'язку з інтеріоризацією зовнішнього мовлення спочатку в фрагментарне зовнішнє, а згодом – в мовлення пошепки, і на заключному етапі – в мовлення для себе [9; 25].

За дослідженнями Л.О. Калмикової, у дітей дошкільного віку зовнішні прояви внутрішнього мовлення (скороченого, предикативного) за своїм лінгвістичним складом нагадує зовнішнє усне мовлення (говоріння) дітей раннього віку, структури якого підлягали інтеріоризації. Зовнішнє усне мовлення старшого дошкільного віку засвідчує, що дитина в цьому віці не здатна без спеціального навчання розгортати інтеріоризовані короткі мовні структури, засвоєні в ранньому віці в поширені речення [14]. Трансформація внутрішнього мовлення та його розгортання в синтагматично організоване зовнішнє мовлення, залежить від мовного досвіду дітей, рівня їхньої особистої мовленнєвої практики, мовленнєво-мисленнєвих здібностей тощо [Там само. С. 221–222]. Дослідження Л.С. Виготського й А.Р. Лурії довели, що внутрішнє мовлення з'являється в онтогенезі пізніше, ніж зовнішнє. Навіть тоді, коли дитина опанувала діалогічним мовленням, вона, зазвичай, не може створювати монолог [14, с. 216]. Для побудови розгорнутого висловлювання дитині потрібно оволодіти операційними компонентами монологічного мовлення:

смысловими, семантичними, морфологічними, лексичними, синтаксичними, що регулюються певним мотивом, підпорядковані тим чи іншим конкретним завданням і програмі та підлягають контролю [Там само. С. 217].

Отже, діти дошкільного віку в процесі породження висловлювання спочатку добирають мовні значення слів, розгортаючи й виражаючи приховані смисли, а потім підбирають доцільні для оформлення і вираження цих значень граматичні форми [Там само].

На думку Н.М. Юрьєвої, процеси породження зв'язного розповідного мовлення в дітей дошкільного віку постають у вигляді неоднорідної сукупності різних за смисловою складністю, цілісністю та лінгвістичною зв'язністю розповідних продуктів. За результатами дослідження, вчена виділила шість варіантів наративної форми: «скупчення» розповідних висловлювань, розповідні секвенції, примітивний наратив, несфокусований наративний ланцюг, сфокусований наративний ланцюг, дитячий реальний наратив [31, с. 284]. Розповідна форма у вигляді «скупчення» висловлювань характеризується тим, що дитина не володіє когнітивними механізмами для об'єднання всіх частин розповіді в єдине ціле, не синтезує їх. Кожний епізод розповіді за серією сюжетних картинок сприймається окремо [Там само. С. 284]. Розповідні «секвенції» являють собою послідовний ланцюг розповідних речень, об'єднаних візуальним контекстом. Проте, в процесі розповіді дитина не виділяє основне ядро історії та смисловий взаємозв'язок зображених подій: деякі епізоди пропускаються, не осмислюються, послідовність подій забезпечується словом-зв'язкою *потім* [Там же. С. 85].

Для «примітивного наративу» характерною є поява структурно-жанрового компоненту розповіді – зачину. Більшість розповідей дітей текстово зв'язні, але смислове ядро їхнього висловлювання зазвичай вербально не представлено. У смисловому відношенні початок і кінець розповіді не інтегровані між собою. Дитина розвиває синкретичну тенденцію сфокусованості на єдиному аспекті кожної нової мікроподії і заміняє її більш повним усвідомленням представлених чи не представлених візуально

особливостей зображуваної ситуації, тобто розширює розповідь навколо кожного нового епізоду, додає структурної складності висловлюванню. Дошкільник розвиває кожну наступну подію спираючись на останнє доповнення, не повертаючись до смислового центру розповіді [Там же. С. 285].

Ознакою «несфокусованого розповідного ланцюга» є відсутність «фокуса» – смислового центру, навколо якого вибудовуються події та невідповідність взаємозалежності початку й закінчення розповіді. Однак у цій формі наративу присутня текстова зв'язність, осмисленість дитиною подій як рівнозначних у розвитку змісту розповіді, що проявляється на синтаксичному рівні під час з'єднання епізодів наявністю слів-зв'язок: *i, a, але* [Там же. С. 286].

Особливістю «сфокусованого розповідного ланцюга» є те, що дитина виділяє в мовленні смислове ядро історії, яке в деяких висловлюваннях вербально розділене на декілька фрагментів. У процесі побудови монологу, опис сюжетних картинок характеризується процесами зв'язування та централізації навколо смислу розповіді і її головної теми. Отже, початок і закінчення висловлювання пов'язані між собою [Там же. С. 286].

Характеристикою наступної форми розповіді – дитячого «реального наративу» є те, що в зміст розповіді включаються не тільки епізоди, а й когнітивно-дискурсивна стратегія, пов'язана з емоційно-оціночним осмисленням подій розповідача й осмисленням подій від імені головного учасника історії. У смисловому відношенні сюжет розповіді стає завершеним, події пов'язані процесами і механізмами смислового об'єднання навколо теми, завдяки чому розповідь характеризується текстовою лінгвістичною зв'язністю [Там же. С. 286].

Висновки. Аналіз наукових праць дослідників, які вивчають процеси творення й утворення розповіді, дає підстави зробити висновок, що психолінгвістичне діагностування розповідного мовлення дітей дошкільного віку повинно здійснюватися з урахуванням усіх структур мовленнєпородження. Механізм породження мовлення представлений операціями виникнення мотиву, формування думки, побудови внутрішньої смислової програми,

семантичної структури речення, лексико-граматичної структури речення й моторної програми синтагми. Цей механізм дає можливість вивчити особливості розвитку в дітей дошкільного віку внутрішніх та зовнішніх мовленнєвих операцій логічного й послідовного породження розповіді.

Література

1. Айдарова Л.И. Психологические проблемы обучения младших школьников русскому языку. Москва: Педагогика, 1978. 144 с.
2. Ахутина Т.В., Засыпкина К.В., Романова А.А. Как дети 5–7 лет передают смысл картинки: нейролингвистическое исследование. *Психолінгвістика*. 2009. Вып. 4. С. 10–20.
3. Ахутина Т.В., Засыпкина К.В., Романова А.А. Текст и контекст: роль левого и правого полушарий мозга в построении высказывания. Когнитивные исследования. Вып. 5. Под ред. Т. В. Черниговской и А. А. Кибрика. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. С. 209–229.
4. Ахутина Т.В. Порождение речи: Нейролингвистический анализ синтаксиса. Изд. 3-е. Москва: Издательство ЛКИ, 2008. 224 с.
5. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ динамической афазии. О механизмах построения высказывания. Москва: Теревинф, 2002. 144 с.
6. Блонский П.П. Этапы развития детской речи. Избранные педагогические сочинения. Москва: АПН РСФСР, 1961. С. 583–594.
7. Брунер Дж. Онтогенез речевых актов. Психолінгвістика. Москва: Прогресс, 1984. С. 21–49.
8. Виноградова Н.Ф. Развитие речи детей дошкольного возраста / [под ред. Ф.А. Сохина]. Москва: Просвещение, 1976. 224 с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. Москва: Педагогика, 1956. 519 с.
10. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. Учебное пособие. Третье, переработанное и дополненное издание. Москва: «Лабиринт», 2001. 304 с.

11. Дорофеева Э.В. Пути зарождения и формирования детского текста. Проблемы онтолингвистики – 2009 : Материалы международной конференции (17–19 июня 2009 г. – Санкт-Петербург). Санкт-Петербург: Златоуст, 2009. С. 217–222.
12. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
13. Калмикова Л.О. Психолінгвістичні особливості оволодіння дітьми дошкільного віку синтагматичними і парадигматичними компонентами висловлення. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / [гол. ред. С. Д. Максименко]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2005. Т. VII. Вип. 4. С. 111–119.
14. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ: Фенікс, 2008. 497 с.
15. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. Москва: Педагогика, 1979. 267 с.
16. Лаврентьева А.И. Влияние коммуникативных факторов на функционирование лексических единиц в речевой деятельности детей. Возрастное коммуникативное поведение. Сборник научных трудов. Воронеж: «Истоки», 2003. С. 164–169.
17. Лепская Н. И. Язык ребёнка: онтогенез речевой коммуникации. Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова. Филолог. фак., 1997. 151 с.
18. Леонтьев А.А. Основы психолінгвистики. 4-е изд-е. Москва: Смысл, 2005. 310 с.
19. Леушина А.М. Развитие связной речи у дошкольников. Ученые записки ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1941. Т. 30. С. 27–71.
20. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. Москва: Академия, 2002. 384 с.
21. Лурия А.Р. Язык и сознание /под ред. Е.Д. Хомской. Ростов на Дону: Изд-во «Феникс», 1998 416 с.
22. Люблинская А.А. Детская психология. Учебное пособие для студентов педагогических ин-тов. Москва: Просвещение, 1971. 415 с.

23. Негневицкая Е.И., Шахнарович А.М. Язык и дети. Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1981. 111 с.
24. Овчинникова И.Г. Способы выражения таксисной семантики в повествованиях шестилетних детей. Онтолингвистика: Некоторые итоги и перспективы: Материалы научной конференции (С-Пб., 27-29 марта 2006 г.: К пятнадцатилетию кафедры детской речи РГПУ им. А. И. Герцена /Редкол.: С.Н. Цейтлин (отв.ред.), Т.А. Круглякова, М.Б. Елисеева. Санкт-Петербург: Санк-Петербургский Институт раннего вмешательства, 2006. С. 104–110.
25. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. Москва: РИМИС, 2008. 256 с.
26. Слобин Д., Грин Дж. Психоллингвистика /под ред. А.А. Леонтьева; перевод с англ. Е.И. Негневицкой. Москва: Прогресс, 1976. 350 с.
27. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса /пер. с англ.; под ред. и с предисл. В.А. Звягинцева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1972. 259 с.
28. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 240 с.
29. Эльконин Д.Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /ред.-сост. Б.Д. Эльконин. 4-е изд., стер. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 384 с.
30. Шахнарович А.М. Детская речь в зеркале психоллингвистики. Лексика. Семантика. Грамматика. Москва: ИЯз РАН, 1999. 165 с.
31. Юрьева Н.М. О многообразии речевых воплощений истории в устном повествовании детей дошкольного возраста. Проблемы онтолингвистики – 2013: Материалы международной научной конференции 26-28 июня 2013 г., Санкт-Петербург. Санкт-Петербург: Златоуст, 2013. С. 283–287.
32. Яровенко Э.В. Тексты – нарративы в ранней детской речи. Проблемы онтолингвистики – 2007. Материалы между народной конференции (21–22 мая 2007 г. – Санкт-Петербург). Санкт-Петербург: Златоуст, 2007. С. 214–220.
33. Bever T.G, Fodor J.A., Weksel W. On the acquisition of syntax: a critique of «contextual generalization». *Psychological Review*. 1965. Vol. 72. №6.

34. Ervin-Tripp S.M., Slobin D.I. Psycholinguistics. *Annual Review of Psychology*. 1966. Vol. 17.
35. Clark H.H., Clark E.V. *Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977. XVI. 608 p.: ill.
36. Osgood C.E. *Psycholinguistics, Cross-Cultural Universals, and Prospects for Mankind*. Praeger Publishers, 1988.

References

1. Aydarova, L.I. (1978). *Psikhologicheskiye problemy obucheniya mladshikh shkolnikov russkomu yazyku [Psychological problems of teaching junior schoolchildren the Russian language]*. Moscow: Pedagogika. 144 s. [in Russian].
2. Ahutina, T.V., Zasyapkina, K.V. & Romanova, A.A. (2009). Kak deti 5–7 let peredayut smysl kartinki : neyrolingvisticheskoye issledovaniye [How children 5-7 years transmit the meaning of the picture: neurolinguistic research]. *Psiholingvistika – Psycholinguistics*, 4, 10–20. [in Russian].
3. Ahutina, T.V. Zasyapkina K.V. & Romanova, A.A. (2012). *Tekst i kontekst: rol' levogo i pravogo polusharij mozga v postroenii vyskazyvaniya. Kognitivnye issledovaniya. [Text and context: the role of the left and right hemispheres of the brain in constructing statements. Cognitive research]*. T.V. Chernigovskaya & A.A. Kibrik (Eds.). Moscow: Izd-vo «Institut psikhologii RAN». (Issue. 5). (pp. 209–229). [in Russian].
4. Ahutina, T.V. (2008). *Porozhdenie rechi: nejrolingvisticheskij analiz sintaksisa [Speech production. Neurolinguistic analysis of syntax]*. Moscow: Izd-vo «LKI». 224 s. [in Russian].
5. Ahutina, T.V. (2002). *Nejrolingvisticheskij analiz dinamicheskoy afazii. O mehanizmah postroenija vyskazyvaniya [Neurolinguistic analysis of dynamic aphasia. On the mechanisms of building the utterance]*. Moscow: Terevinf. 144 s. [in Russian].

6. Blonskiy, P.P. (1961). Etapy razvitiya detskoj rechi [Stages of children's speech development]. *Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya – Selected pedagogical compositions*. Moscow: APN RSFSR. S. 583–594. [in Russian].
7. Bruner, Dzh. (1984). Ontogenez rechevykh aktov [The ontogenesis of speech acts]. *Psikholingvistika – Psycholinguistics*. Moscow: Progress. S. 21–49. [in Russian].
8. Vinogradova, N.F. (1976). *Razvitiye rechi detey doskolnogo vozrasta [The development of speech in preschool children]*. F.A. Sokhina (Ed.). Moscow: Prosvescheniye. 224 s. [in Russian].
9. Vygotskiy, L.S. (1956). *Myshleniye i rech. Izbrannyye psikhologicheskiye issledovaniya [Thought and Language. Selected psychological research]*. Moscow: Pedagogika. 519 s. [in Russian].
10. Gorelov, I.N., Sedov, K.F. (2001). *Osnovy psikholingvistiki. Uchebnoye posobiye. Tret'ye. pererabotannoye i dopolnennoye izdaniye [Fundamentals of psycholinguistics]*. Moscow: «Labyrinth». 304 s. [in Russian].
11. Dorofeyeva, E.V. (2009). Puti zarozhdeniya i formirovaniya detskogo teksta [Children's text ways of generation and formation]. *Problemy ontolingvistiki – Problems of ontolinguistics*. Materialy mezhdunarodnoy konferentsii (17–19 iyunya 2009 g. – Sankt-Peterburg) (pp. 217–222). St-Petersburg: Zlatoust. [in Russian].
12. Zimnyaya, I.A. (1997). *Pedagogicheskaya psihologiya [Pedagogical Psychology]*. Rostov-na-Donu: Feniks. 480 s. [in Russian].
13. Kalmykova, L.O. (2005). Psykholinhvistychni osoblyvosti ovododinnia ditmy doskilnoho viku syntahmatychnymy i paradyhmatychnymy komponentamy vyslovlennia [Psycholinguistic peculiarities of pre-school children's acquisition by syntagmatic and paradigmatic components to compose statements]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. . (Vols. VII, issue 4), (pp. 111–119). Kyiv: Vydavnytstvo «Feniks». [in Ukrainian].

14. Kalmykova, L.O. (2008). *Psykhohohiia formuvannia movlennievoi diialnosti u ditei doshkilnogo viku: monohrafiia* [Psychology of formation speech activity in children and preschoolers]. Kyiv: Feniks. 497 s. [in Ukrainian].
15. Kolcova, M.M. (1979). *Rebenok uchitsya govorit* [The child learns to speak]. Moscow: Pedagogika. 267 s. [in Russian].
16. Lavrenteva, A.I. (2003) Vliyanie kommunikativnyh faktorov na funkcionirovanie leksicheskikh edinic v rechevoy deyatelnosti detey [The influence of communicative factors on the functioning of lexical units in children's speech activity]. *Vozrastnoe kommunikativnoe povedenie – Age-related communicative behavior : Collection of scientific works*. Voronezh: «Istoki». S. 164–169. [in Russian].
17. Leontev, A.A. (1999). *Osnovy psiholingvistiki* [Fundamentals of psycholinguistics]. Moscow: Smysl. S. 27–71. [in Russian].
18. Lepskaya, N.I. (1997). *Yazyk rebyonka: ontogenez rechevoy kommunikacii* [The child language: the ontogenesis of speech communication]. Moscow: MGU im. M. V. Lomonosova. Filolog. fak. 151 s. [in Russian].
19. Leushina, A.M. (1941). Razvitie svyaznoy rechi u doshkolnikov [The development of coherent speech in preschool children]. *Uchenye zapiski LGPI imeni A.I. Gercena – Scientific notes of the LSPI of the A.I. Gercen*. V. 30. S. 27–71. [in Russian].
20. Luriya, A.R. (2002). *Osnovy neyropsikhologii* [Fundamentals of neuropsychology]. Moscow: Akademiya. 384 s. [in Russian].
21. Luriya, A.R. (1998). *Yazyk i soznanie* [Language and consciousness]. E.D. Homskaya (Ed.). Rostov on Don: Izd-vo «Feniks». 416 s. [in Russian].
22. Lyublinskaya, A.A. (1971). *Detskaya psihologiya* [Child psychology]. Moscow: Prosveschenie, 415 s. [in Russian].
23. Negnevitskaya, E.I., Shakhnarovich, A.M. (1981). *Yazyk i deti* [Language and children]. Moscow: Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury izdatelstva «Nauka». 111 s. [in Russian].
24. Ovchinnikova, I.G. (2006). Sposoby vyrazheniya taksisnoy semantiki v povestvovaniyah shestiletnih detey. *Ontolingvistika: Nekotorye itogi i perspektivy*.

[Methods of expressing taxis semantics of six-year-old children's narratives. Ontolinguistics: Some Results and Prospects]. Proceedings from Scientific Conference : Nauchnaya konferenciya [*K pyatnadcatiletiyu kafedry detskoy rechi PGPU im. A.I. Gercena*] – Scientific Conference «By the fifteenth anniversary of the department of children's speech of the A.I. Gercen». S.N. Ceytlin, T.A. Kruglyakova, M.B. Eliseeva (Eds.). (pp.104–110). St. Petersburg: Sank-Peterburgskiy Institut rannego vmeshatelstva. [in Russian].

25. Piazhe, Zh. (2008). *Rech i myshleniye rebenka* [*The Language and Thought of the Child*]. Moscow: RIMIS. 256 s. [in Russian].

26. Slobin, D. (1976). *Psikholingvistika* [*Psycholinguistics*]. A.A. Leontyev (Ed.). E.I. Negnevitskaya (Trans.). Moscow: Progress. 350 s. [in Russian].

27. Khomskiy, N. (1972). *Aspekty teorii sintaksisa* [*Aspects of the Theory of Syntax*]. V.A. Zvyagintseva (Ed.). Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta. 259 s. [in Russian].

28. Tseytlin, S.N. (2000). *Yazyk i rebenok: Lingvistika detskoy rechi* [*Language and child: Linguistics of children's speech*]. Moscow: Gumanit. izd. tsentr VLADOS. 240 s. [in Russian].

29. Elkonin, D.B. (2007). *Detskaya psihologiya* [*Child psychology*]. B.D. Elkonin (Ed.). (Ed. 4). Moscow: Izdatelskiy centr «Akademiya». 384 s. [in Russian].

30. Shakhnarovich, A.M. (1999). *Detskaya rech v zerkale psikholingvistiki. Leksika. Semantika. Grammatika.* [*Children's speech in the psycholinguistics. Vocabulary. Semantics. Grammar*]. Moscow: IYaz RAN. 165 s. [in Russian].

31. Yuryeva, N.M. (2013). O mnogoobrazii rechevykh voploshcheniy istorii v ustnom povestvovanii detey doshkolnogo vozrasta [The diversity of speech incarnations of preschool children's history in the oral narrative]. Proceedings from International Scientific Conference: *Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya* [*Problemy ontolingvistiki*] – International Scientific Conference «Problems of ontolinguistics» (pp. 283–287). St. Petersburg: Zlatoust. [in Russian].

32. Yarovenko, E.V. (2007). Teksty – narrativy v ranney detskoy rechi [Texts – narratives in early child speech]. Proceedings from International Scientific Conference: *Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya* [*Problemy ontolingvistiki*]

– *International Scientific Conference [Problems of ontolinguistics]* (pp. 214–220). St.Petersburg: Zlatoust. [in Russian].

33. Bever, T. G, Fodor, J. A., Weksel, W. (1965). On the acquisition of syntax: a critique of «contextual generalization». *Psychological Review*. Vol. 72. № 6. [in English].

34. Ervin-Tripp, S.M., Slobin, D.I. (1966). *Psycholinguistics*. *Annual Review of Psychology*. Vol. 17. [in English].

35. Clark, H.H., Clark, E.V. (1977). *Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. XVI. 608 s. [in English].

36. Osgood, C.E. (1988). *Psycholinguistics, Cross-Cultural Universals, and Prospects for Mankind*. Praeger Publishers. [in English].

УДК 37.015.311-053.4:165.15

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА У
БАГАТОВИМІРНОМУ СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ**

Маршицька В.В.

**кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і
виховання, Інститут проблем виховання НАПН України**

Соціалізація старшого дошкільника розглядається як процес і результат його соціального розвитку і виховання, досягнення оптимальної форми соціальної активності, що дає змогу перетворювати власне життя та довкілля, проявляти готовність до ініціативної й творчої взаємодії з соціумом. При цьому соціокультурний простір автор розглядає як загальний творчий досвід попередніх поколінь, що акумулюється, збагачується і передається у проблемній формі. Насьогодні культура виступає для дитини не як сукупність суспільних еталонів знань, вмінь та навичок, а як відкрита багатомірна система проблемно-творчих завдань: змінився тип культури взаємин між